

Türkiye’de Nüfus Sayımları ve Uygulanan Nüfus Politikaları

Prof. Dr. Erdal AYDOĞAN

Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum

Okt. Ebru ÇOBAN

Bingöl Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Bingöl
ebrugull_34@hotmail.com

Özet

Tarih boyunca varlığını sürdürmüş olan her devlet, mevcudiyetinin çeşitli dönemlerinde sahip oldukları gücü tespit edebilmek amacıyla nüfus sayımı yapma ihtiyacını hissetmiştir. Çünkü bu sayımlardan elde edilen netice, devletlerin gerek ekonomik gerekse sosyal gücünü ifade eden önemli bir veri olma niteliğine sahiptir. Bu sebeple de yüksek nüfus çoğu zaman güçlü bir devlet anlamına gelmiş, devletler de yaptıkları her planlamayı sahip oldukları insan kaynağı üzerinden şekillendirmiştir. Bu doğrultuda gerek gerçekleştirilen savaşlar, gerek yayılma politikaları, gerekse sahip olunan kaynakların çoğaltılması hep aynı temel üzerinden, yani insan kavramı üzerinden şekillendirilerek oluşturulmuştur.

Nüfusun arttırılması, tarihin ilk dönemlerinde devletler için genel anlamda en önemli hedeflerden biri olmasına rağmen, aynı zamanda çeşitli siyasetçiler ve düşünürler de nüfusun artışının ciddi anlamda bir tehlike olduğu görüşünü savunmuş, sayının artmasının zenginliği böleceği uyarılarını sürekli olarak yinelemişlerdir. Bu doğrultuda, literatürde, nüfusun iktisadi anlamda tehlikeler yaratacağını kanıtlayan çalışmalar olduğu gibi tam tersi olarak aralarında bir ilişki bulunmadığını savunan araştırmalar da mevcuttur. Ancak yine de sahip olunan kaynaklar ve bu kaynakları paylaşmakla yükümlü kişi sayısı arasındaki doğru orantılı bir ilişkinin olması kaçınılmaz bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nüfus, Nüfus Politikası, Türkiye, Kalkınma planı, Ekonomi

Abstract

Throughout the history, every state has seen it necessary to conduct population censuses in order to ascertain the power it holds at different periods of its existence. The rationale behind this is the fact that the results obtained from the censuses constitute important data which reflect the economic and social power of the states. Thus, having a high population rate has often meant a sign of being a strong state, and states have shaped their plans in line with their human resources. Accordingly, wars, expansionist policies and the policies pursued for proliferating the resources have always been formed on the same ground of human concept.

Although the population growth was one of the most important goals of the states during the first periods of the history, numerous politicians and intellectuals advocated the view that the population increase was seriously dangerous, and constantly reiterated the warning that it would split the wealth. Within this context, while the literature encompasses not only the studies proving that the population will create economic dangers, but also researches arguing the contrary that the economy and population are not interrelated. However, a direct proportional relation between resources possessed and the number of people sharing these resources emerges as an inevitable reality.

Keywords: Population, Population Policy, Turkey, Development Plan, Economy

1. Giriş

Nüfusun, ekonomi kuramının üzerinde ağırlıkla durduğu konulardan biri kaynak kullanımı sürecindeki yeri ve önemidir. Ekonomide nüfus kaynak üreten ve kaynak tüketen özellikleri itibarıyla değerlendirilmektedir. Bunun yanında nüfus konusunun önemle değer kazandığı diğer bir kuram ise siyaset kuramıdır.

Nüfusta doğum, ölüm, göçler, vb. değişimlerin yatırımlara yönelik yaklaşımları etkileme gücü, nüfus üzerinden politikalar geliştirilmesi gerekliliğinin hissedilmesine neden olan fikrin gelişmesine imkân vermiştir. Bu doğrultuda genel olarak, nüfusa dair geliştirilen ve yürürlüğe konulan kanuni, ekonomik ve sosyal nitelikleri barındıran dolaylı ya da doğrudan tedbirlerin tamamı nüfus politikası olarak adlandırılmaktadır. (Boylu, 2010: 14) Birleşmiş Milletler (BM) nüfus politikalarını; nüfus dağılımı, nüfus büyüklüğü, artış hızı, sahip olduğu nitelikleri vb. önem arz eden demografik değişkenlerin etkilenmesi suretiyle, ekonomik, sosyal, politik ve diğer stratejik hedeflere ulaşılmasına yardımcı olacak politika ve programlar olarak tanımlamaktadır. Bu doğrultuda nüfusun artışının yavaşlatılması ya da daha fazla hızlandırılmasının teşvik edilmesi ve oluşturulan stratejinin sağlıklı bir şekilde işleyişinin sağlanması nüfus politikalarına yönelik çalışmalar olarak nitelendirilmektedir. Çeşitli ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de nüfus politikalarının şekillendirilmesi; *Yavaşlatıcı (Engelleyici) Nüfus Politikaları*, *Hızlandırıcı Nüfus Politikaları* ve *İyileştirici Nüfus Politikaları* olmak üzere üç yöntem dâhilinde gerçekleştirilmektedir. (Serper, 1980:9) Günümüzde demografik geçiş modelinin son aşamasına girdiği düşünülen Türkiye’de nüfusun artış hızı azalmış, nüfusla ilgili yürütülen politikalar da buna bağlı olarak önemli değişimler göstermiştir. (Yakar, 2012: 383)

İlk çağlardan günümüze kadar gelen süreçte devletlerin nüfusa yönelik politikaları daha çok nicelik temelli politikalar olarak değerlendirilmektedir. Ancak günümüzde nüfusun nicelik özelliklerinin yanı sıra niteliksel yapısı da önem kazanmış olduğundan, nüfusla ilgili çalışmalarda nüfusun sosyal ve ekonomik etkileri ön plana çıkarılmıştır.

2. Cumhuriyet Öncesi Türklerde Nüfus Gelişimi ve Nüfus Politikaları

İlk çağlardan itibaren devletler, bazen vergi toplamak bazen de askeri gayelerle nüfus miktarlarının ne kadar olduğunu bilme gereği hissetmiş ve nüfus sayımı yapmaya çalışmışlardır. (Başar, 2010: 71) Bu nedenle yüzyıllar boyunca Hint’te, Çin’de ve dünyanın farklı yerlerinde birçok isimler altında yapılanmış, parlak medeniyetler kurmuş olan Türk topluluklarının idarecilerinin nüfus meseleleri ile yakından ilgilenmiş oldukları tabiidir. Buna binaen Ağaoğlu Ahmet, Selçukilerin İran’da İlhanilerin de Hint’te sayımlar yapmış olduklarından bahsetmektedir. (Yüceuluğ, 1966: 13) Türkiye Cumhuriyeti tarihinde nüfus sayımları ilk olarak Selçuklular ve İlhanlılar döneminde gerçekleştirilmiş, sonrasında kurulan Osmanlı İmparatorluğu’nda da sayım geleneğine devam edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde gerçekleştirilen sayım işleri, özellikle yeni fethedilen topraklara “il yazıcıları” adı verilen görevlileri tayin ederek,

kazanılan topraklardaki nüfusu öğrenmeye çalışılması amacıyla gerçekleştirilmekteydi. Bu süreçte kayıtların tutulduğu tahrirler ise, sahip oldukları tüm eksikliklere rağmen ülkemizin nüfus sayımı tarihindeki en önemli belgeler olma niteliğini taşımaktadır. (Dinç, 2007: 68)

Türklerin tarihinde daha belirgin çalışmaların Osmanlı Devleti zamanında yapıldığı görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun, kurulduğu yıldan başlamak üzere varlık süresi boyunca çeşitli dönemlerde sayımlar gerçekleştirilmişse de, bu sayımların içerikleri ve yapılma amaçları günümüzdekinden çok daha farklı bir anlam taşımaktadır. Bu dönemde gerçekleştirilen sayımlar öncelikli olarak asker sayısının bilinmesi ve vergi kaynaklarının tespit ve tazmin edilmesini sağlamak amacıyla yapılmıştır. Osmanlı mali kayıtlarında da yaygın bir şekilde belirtilmiş olan “*avarız-ı divaniye*” ve “*tekalif-i örfiye*”, yani avarız vergisi, XVI. yüzyıl süresince yalnızca olağanüstü (sefer gibi) durumlarda meydana gelen masrafların karşılanabilmesi amacıyla tahsil edilen arızı bir vergidir. Ancak XVII. yüzyıla gelindiğinde imparatorluğun harcamalarını karşılama yöntemi olarak sıkça başvurulan bu vergi ile savaş dönemlerinde ordunun gereksinimlerinden buğdaydan donanma kürekçilerinin temin edilmesine, derbentler, yollar, köprüler (bakımları için gereken ücret sonradan yeniden tahsis edilmek üzere) ve su ihtiyacının dışında, saray mutfağının ihtiyaçlarının temini de dahil olmak üzere ihtiyaç duyulan¹ her türlü nakdin sağlanması amacıyla da kullanılmış, yapılan düzenlemelerle bazen vergi muafiyetlerinin kapsamı daraltılmış bazen de vergiden muaf olanların azaltılması yoluna gidilmiştir. (Gökçe, 2005: 73)

Osmanlı İmparatorluğu'nda fethedilen yeni bölgelerin genel durumu, bölgenin gelenekten intikal eden usul ve kaidelere uygun şekilde yönetilebilmesi için tutulan çeşitli kayıtlara *tahrir* adı verilirdi. (Tabakoğlu, 2010:203) XVI. yüzyıl boyunca düzenli bir şekilde tutulmuş olan memleket tahrirlerinde (Çakmak, 2007:107) köy ve mezra gibi yerleşim unsurları, tarım arazileri, yaylak ve kışlaklar tespit edilmiş, yasal statülerinin belirlenmesine çalışılmıştır. Bu doğrultuda toprağı kimin has veya tımarı, kimin vakıf veya mülkü olduğu ile bu bölgelerde yetiştirilmekte olan ürünler ile hayvanların tür ve adetleri, vergi mükelleflerinin tespit edilmesi amacıyla bu defterlere kaydedilmiştir. Tahrir kayıtlarında, şehirlerde genellikle kişilerin meslekleri yer alırken, kırsal alanda yaşayanlar, tapuladıkları toprak üzerinden çift, nim (yarım) veya bennak² olarak kaydedilmişler, bekârlar ise mücerred olarak adlandırılmışlardır. Bu defterlerde aile reisleri ve bekâr sayısı da kaydedilmiştir. Arşivlerde erişilen en erken tarihli tahririn 1435 yılına ait olması, tahrirlerin XV. itibariyle yapılmaya başladığını göstermekle birlikte, bir yönüyle nüfus kaydı olma özelliğini gösteren bu belgeler, on ya da otuz senelik aralıklarla tekrarlanarak on yedinci yüzyılın başlarına kadar sürdürülmüştür. (Elibol, 2007:137)

¹ On yedinci yüzyılda avarıza esas teşkil eden “hane” den, birden fazla gerçek hane tarafından oluşturulan “avarız-hane” sistemine geçilmesi ile birlikte, ihtiyaç kavramının ait olduğu şartlar ve büyüklükleri de değişimler göstermiştir.

² Yarım çiftten az oranda toprak işleyenler, *bennak* olarak adlandırılmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, yeni bir padişahın tahta çıkması, tahrir tabi olmuş bölgenin gelir kaynakları, ya da dirliklerinin dağılımında önemli bir değişikliğin yaşanması veya ıslahatların yürürlüğe konması halinde gerçekleştirilmiş olan tahrirler, direkt olarak merkezi iradenin inisiyatifi ile gerçekleştirilebildiği gibi taşradan gelen arz ve şikâyetler doğrultusunda da gerçekleştirilebilmiştir. Bu sayımlardan elde edilen bilgiler ise mufassal defter, icmal defteri ve vakıf (evkaf) defterine kaydedilmiştir. (Elibol, 2007: 137) *Mufassal* defterde yer alan bilgiler; bölgenin sahip olduğu nüfus ve bu nüfusun sahip olduğu toprak ile bu topraklardan sağlanan vergilerden oluşmaktayken *İcmal* (özet) defterleri, mufassal defterde belirtilmiş olan vergilerin kime tahsis edileceği bilgilerini içermektedir. Evkaf defterlerine ise sayım gerçekleştirilen bölgedeki mülk, vakıf topraklar ve vakıflar işlenmiştir. (Çakır, 1998:309) Bu defterlerin dışında kadılar tarafından tutulmakta olan *cizye* ve *avarız* vergi mükelleflerinin kayıtlarının bulunduğu defterler ile silahlı birlikler için düzenlenmiş defterler de düzenlenmiş ve İstanbul'a gönderilip padişaha sunulmuştur.(Elibol, 2007: 138) Padişahın defteri kabul etmesinin ardından hazırlanan tahrir kopyalarının biri merkezde tutulurken, diğeri mühürlenerek tahririn gerçekleştirildiği bölgeye gönderilmiş ve bunun ardından onaylanan mufassal defterde yer alan bilgiler ile gelirlerin [has, tımar, vb.] dağıtımını gerçekleştirilmiştir. (Günaydın, 2011: 3)

Tahrirler genel olarak değerlendirildiğinde; tahrirlerin, sayıma esas olarak insanı almayıp, vergiye tabi hanelerin tespit edilmesi ile tarımsal gelir dökümünün yapılabilmesi amacıyla yapıldıklarından (Behar,1996: 10), imparatorluğun sahip olduğu nüfusun öğrenilmesi ancak tahmin yoluyla mümkün olabilmekte ve elde edilen bilginin başka veri ve kaynaklarla karşılaştırılmadan kullanılması sakıncalı bulunmaktadır. (Yücekaya, 2004: 6) Ancak bunun ardından gelen süreç, nüfus sayımı ile ilgili daha net verilerin elde edilmesine imkân vermiştir.

Osmanlı İmparatorluğu tarihinde 1830'lu yıllar, Padişah II. Mahmut yönetimindeki imparatorluk bünyesinde yeni kurum ve yasaların oluşturulduğu değişim ve gelişim yılları olarak yer almaktadır. Bu değişimin içerdiği gelişmelerden biri de nüfus sayımına yönelik çalışmalardır ve bu çalışma, tahrirden farklı olmak üzere gerçek anlamda bir nüfus sayımı olarak nitelendirilmektedir. (Çevik, 2007: 15) Bu sayımın gerçekleştirilme nedenini öncelikle dönemin padişahının gerçekleştirmeyi arzuladığı ıslahat hareketi oluşturmaktadır. Islahat hareketi ile Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması amaçlandığından; yapılacak bu sayımla, hanedan topraklarında yaşamakta olan Müslüman ve Hristiyan erkek sayısının öğrenilmesi hedeflenmiş, bu doğrultuda da 1830 senesinde gerçekleştirilen özel bir meclis ile Anadolu ve Rumeli'de nüfus sayımı yapılması kararı alınmıştır. (Çakmak, 2007: 108)

Literatürde bu sayımın gerçekleştirildiği tarih ile ilgili olarak birbirinden farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bu doğrultuda 1828 ile 1831 yılları arasında bu sayımın uygulandığına dair çeşitli kaynaklar mevcutsa da, kaynak verileri ağırlıklar 1830 yılını işaret etmektedir. (Çevik, 2007: 16) Öte yandan bu sayımın çeşitli kaynaklarda genel nüfus sayımı olarak adlandırılması, sayımın modern anlamda nüfus sayımı ile anlaşılan

içeriğinin karşılanmış olmasından değil de daha çok ülke coğrafyasına yönelik gerçekleştirilmesinin hedeflenmesidir. Dolayısıyla bu sayım, modern nüfus sayımlarının öncüsü olma niteliğine sahiptir.(Tamer, 2004: 75) II. Mahmut döneminde gerçekleştirilen 1831 sayımı; Çıkan savaşlar sebebiyle oluşan zaruret ve artan ihtiyaçlar, bozulan vergi sistemi (zengin Müslüman ve Hristiyanların, ödemekle mükellef oldukları verginin üçte birini veya sadece yarısını ödemesi ile pek çok kişinin himaye ve iltimaslar nedeniyle vergiden muaf tutulması, vb.) Anadolu’da bazı bölgelerde köprü, han tamirâtı ve derbent muhafızlığı karşılığı verilen vergi aflarının, zamanla söz konusu yapıların yıkılma veya yok olmalarına rağmen halkın aynı muafiyetten yararlanıyor oluşu, söz konusu şikâyetlerin uzun bir zamandır biliniyor olmasına karşın çeşitli nedenlerin (savaşlar, vb.) yarattığı engel münasebetiyle durumun düzeltilememiş olması; ancak savaşların bittiği bu yılda vergi yükümlülüğünün tam olarak belirlenebilmesi ve kaldırılan Yeniçeri Ocağı’nın ardından kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusunun gelişimi için gerekli olacak insan kaynağının temin edilebilmesi amaçları ile gerçekleştirilmiştir. (Günaydın, 2011: 3)

Bu sayım, ilk olması itibariyle halkta büyük endişeler uyandıran bir özelliğe sahiptir. Söz konusu endişeler ise, sayımdan evvel çıkartılan vergilerin her bölgenin nüfusuna göre dağıtılacağı rivayeti ile halkın gerçek nüfusu gizlemesinden kaynaklanmış³ ve bundan dolayı da insan sayısı gerçek rakamlarla yansıtılmamıştır. (Çakmak, 2007: 108) Nüfus sayımına yönelik tepki ve endişelerin azaltılması amacıyla, din ve bilim adamları sayım ile görevlendirilmiştir. Yaklaşık 85 memurun [emirlerindeki katipler hariç] görevlendirildiği sayımda (Günaydın, 2007: 5) halk bu kayıtlarda İslam ve reaya olmak üzere iki grupta işlenmiştir. Buna göre Müslüman erkeklerin yaşı, 1-16 yaş grubu, 16-40 yaş grubu ve 40 yaşın üzerinde olanlar olarak tasnif edilmiştir. Birkaç kazada ise erkeklerin saç ve bıyıklarına ait özellikler esas alınarak; bıyıklı, ter bıyıklı, sarı veya kara sakallı ile kır ve aksakallı⁴ olarak tanımlanmıştır. Hristiyan erkekler ise reaya grubunda yer almış olup, Bulgar, Rum ve Ermeni erkekler bu grup altında yazılmış, Yahudi erkekler ise bu gruba dâhil edilmeyip ayrıca işaretlenmişlerdir.(Köse, 2010: 11) Burada söz konusu olan ayırım, dinsel bir ayırım niteliğini taşımamakla beraber, kişinin statüsü ile ilgili durumun yansıtılması amacını taşımaktadır. (Özmen:10) Bununla birlikte Müslüman olmayan erkeklerin tespiti özellikle vergi için; Müslüman olan erkeklerin tespiti ise özellikle askerlik görevi için gerekli görülmüştür. (Çakmak, 2007: 110) Sayıma yönelik endişelerin azaltılması amacıyla, sayım esnasında “istenilen amaca uygun” anlamını taşıyan işaretler ise evrak üzerine hane halkının

³ Osmanlı İmparatorluğu’nda gerçekleştirilen sayımların ya vergi yükünü ya da asker sayısını arttırması gibi sebepler yüzünden halk tarafından endişe ile karşılanmış, halkın sayımlar konusundaki korkusu Cumhuriyetin ilanının ardından yapılan ilk nüfus sayımına dek devam etmiştir. Bu sebeple, belirtilen dönemler ve sonrasındaki on yıllar boyunca gerçekleştirilen her nüfus sayımında halkın tepkisini azaltacak tedbirler uygulamaya konulmuş, sayım öncesi basın yolu ile propagandalar yapılmıştır.

⁴ Sayım görevlilerinin bazılarının ölçüt olarak yaşı bazılarının ise saç ve bıyık unsurlarını kullanmalarının, kullanılacak ölçütlerin yazılı bir talimatla kendilerine ulaşmamış olmasından kaynaklandığı ileri sürülmekteyse de YÜCEKAYA (2004) bu sayımla ilgili olarak memurlara sayım işinin izah edildiğini, öneminin vurgulandığını, gittikleri yerlerde tepki çekmemeleri için uyarıldıklarını ve dikkat etmeleri kuralların yazılı olduğu talimatnamenin sayım görevlilerine iletildiğini nakletmektedir.

yanında işlenmemiş, sonrasında eklenmiştir. Bu sayım sonucunda ise (Yüksel, 2006: 75);

- İmparatorluk dahilindeki dini ve etnik azınlıkların dağılımları,

- Askerlik görevini gerçekleştirmeye uygun Müslüman erkek sayısı,

- Toplanması gereken vergilerin tahmin edilmesi gibi bilgilerin edinilmesi mümkün olabilmiş, tahriri gerçekleştirilen bölgelerdeki *erkek sayısı*⁵ üç milyon yedi yüz elli üç bin altı yüz kırk üç olarak açıklanmıştır. (Özmen:10) 1830 sayımının ardından gerçekleştirilen ilk sayımı ise bu tarihten on dört yıl sonra 1844 yılında gerçekleştirilen diğer sayım izlemiştir.

Osmanlı döneminde gerçekleştirilen bir diğer önemli nüfus sayımı 1844 yılında uygulanmıştır. Bu sayımda kadın nüfusun sayılması da önem teşkil etmektedir. (Yüksel, 2006: 75) Ancak 1844 yılındaki sayımda da temel amaç, 1834-1835 yılları arasında kurulan “*Redif Asâkir-i Mansûre*” ordusu için askerlik yapacak nüfusun belirlenmesi olmuştur. Bu öncelikli gerekçenin bilinmesi ise Müslüman halkın askere gitmemek için yanlış bilgi vermeleri, Hristiyan halkın ise cemaatleri hakkında eksik bilgiler vermeleri nedeniyle geçerliliği yüksek bir sayım olması mümkün olamamıştır. (Çevik, 2007:19)

Osmanlı İmparatorluğu’ndaki insanların sahip oldukları etnik kökenlerinin belirtildiği dağılımda ise; en yoğun nüfusu Türkler oluştururken, bunu Slavlar, Araplar, Rumenler izlemiş, en küçük etnik gruplar ise Dürziler ve Tatarlar olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, sahip olunan topraklardaki dini inanış ağırlıkla İslamiyet olup, bunu Ortodokslar, Katolikler ve Yahudiler takip etmiştir.

Sonuç olarak, Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluş dönemlerinde nüfusun yanı sıra tarım ve arazi konularına da önem verilmiş ve 1326-1360, 1360- 1389 ve 1566-1574 yılları arasında nüfus ve toprak sayımları gerçekleştirilmiştir. Kaynaklar, 1608 senesinde yeniden bir nüfus sayımı uygulaması yapıldığını söylüyorsa da yaşanan savaşlar nedeniyle süreye uyulamamış ve sayım girişimleri sonuçlandıramamıştır. Ancak nüfus ve toprak bilgisine ulaşma yönündeki çabalar devam ettirilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nda nüfus ile ilgili işlerinin düzenlenmesinden görevli teşkilat, Tanzimat ile başlayan süreçte oluşturulmuştur. Türkiye’de yürütülen nüfus hizmetleri, Osmanlıdan günümüzde kadar devam eden uzun bir tarihi geçmişe sahip olup Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan itibaren asker toplamak ve vergi almak maksadıyla belirli periyotlarla tahrir yapılmış ve çeşitli kayıtlar tutulmuştur. (Çimen, 2012:183) Osmanlıda modern anlamdaki nüfus hizmetleri, 1831 nüfus sayımından sonra Dâhiliye Nezareti bünyesinde Ceride-i Nüfus Nezareti (Sicili Nüfus Nezareti) ve bu işleri sancaklarda yürütecek Defter Nazırlıklarının kurulmasıyla başlayıp, 1831 yılında yapılan ilk genel nüfus sayımından sonra 1844, 1852, 1856, 1866, 1881/82 ve 1905 gibi değişik tarihlerde bölgesel veya genel nüfus sayımları yapılarak, kayıtların güncel tutulmasına

⁵ Osmanlı İmparatorluğu döneminde kadınlar askere gitmedikleri (ve dul olmadıkça vergi mükellefi olmadıkları) için sayımlarda kaydedilmediklerinden, bu devirde yaşayan kadın nüfusu ile ilgili sağlıklı bir veri elde edilememektedir.

çalışılmıştır. (Çimen, 2012:183) Başlangıçta nüfus hizmetlerini yürüten Ceride-i Nüfus Nezareti, 1884'te Nüfusu Umumiye Müdüriyeti'ne dönüştürülerek, bu birim 1889 tarihinde Sicil-i Nüfusu Ahali İdareyi Umumiyyesi olmuş, 1914 yılında Nüfus Müdüriyeti Umumiyyesi adıyla yeniden revize edilip, 1905 yılında yapılan Genel Nüfus Yazımıyla oluşturulan kayıtlar ve 1914 yeniden düzenlenen Sicil-i Nüfus Kanunu, Cumhuriyet dönemindeki nüfus hizmetlerinin temelini oluşturmuştur. (Çimen, 2012:183)

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, çeşitli zamanlarda nüfusun öğrenilmesine yönelik faaliyetler gerçekleştirildiyse de imparatorluğun sahip olduğu alanın büyüklüğü, kontrol faaliyetlerinin etkin bir şekilde gerçekleştirilebilmesini engellemiştir. Bunun yanı sıra, örneğin 1914 Sicil-i Nüfus Kanunu ile nüfusun kayıt altına alınmasına ilişkin önemli bir adım atılmış olması, savaş koşullarında etkili olamamıştır. (Çakmak, 2007: 35) Bu dönemde, Osmanlı halkının istilaya uğramış şehirlerden başka yerlere göçleri ve gittikleri yerlerde yaşadıkları zorluklar altında; doğum, ölüm, evlenme vb. bilgilerine ait kayıtların oluşturulması için herhangi bir çabada bulunacak halde olamamışlardır.

Ülkemizde Cumhuriyet'in ilanından önce nüfusla ilgili oluşturularak hayata geçirilen politikalar genel olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkim yapısı gereği nüfus hareketlerinin devamlı olarak devlet kontrolü ve yönlendirmesi doğrultusunda olmuştur. Osmanlı Devleti döneminde, nüfus ile ilgili hareketler genel olarak göç unsuru ile şekillenmektedir. Örneğin, İstanbul'un Bizanslılardan alındığı 1453 senesinde İstanbul nüfusunun sadece elli binden ibaret olması, nüfusun gelişme ve canlanma göstermesi amacıyla bir dizi önlemler yürürlüğe konmuştur. Söz konusu gelişim ve canlanmanın nitelikli bir şekilde sağlanması için Mora Yarımadası ile Anadolu'nun bazı bölgelerinden getirilen çoğu önemli tüccar ve zanaatkarlar için evler tahsis edilerek şehrin gelişimi sağlanmaya çalışılmıştır. Bu çalışma nihayetinde, 1527 yılında, yani şehrin ele geçirilmesinden altmış yedi yıl sonra nüfus dört yüz bine ulaşmıştır. (Gümüüşçü: 294)

Osmanlı İmparatorluğu döneminde ele geçirilen şehirlerin yeniden planlanması amacıyla göç unsurunu devletin kendi eliyle desteklemesinin yanı sıra, günümüzde de en önemli sorunlardan biri olan savaş ortamından kaçmak isteyen komşu ülke vatandaşları tarafından gerçekleştirilen göçlere maruz kaldığı durumlar da söz konusu olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'na ilk göç hareketi 1771 yılında Kırım toprakları üzerinde meydana gelip, 1785-1800 döneminde Balkanlar, Kafkasya ve Kırım'dan sonra (Çavuşoğlu, 2007:124) 1864-1886 yılları arasında Batı Kafkasya'dan gelen ve yaklaşık dört yüz bininin yolda öldüğü 2 milyon Türk, Avar, Çerkez ve Çeçen halkının göçü, öncelikli göç hareketleri içerisinde değerlendirilmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde nüfus, ülkenin sahip olduğu güç ve dolayısıyla siyasi güç olarak nitelendirildiğinden, nüfusun artışı devlet eliyle sürekli olarak desteklenmiştir. Bu dönemde nüfusa yönelik yaklaşımların geliştirilmesi de öncelikli

olarak asker sayısının tespiti, mevcudun geliştirilmesi ve vergi konusunda tespitlerin yapılması amacıyla gerçekleştirilmiştir.

3. Cumhuriyet Sonrası Nüfus Politikaları

Türkiye, nüfus politikaları yönünden iki dönemde incelenip, bu politikaların ilkinde, yurdumuzda Cumhuriyetin ilk yıllarından 1965'e kadar olan birinci devrede pronatalist politika yani çoğalma politikası (nüfusu artırıcı) izlenirken, bu tarihten sonraki ikinci devrede de antenatalist yani nüfus artışının azaltılması (nüfus artış hızını sınırlayıcı) yönünde politikalara geçilmiştir. (Doğan, 2011: 297) Cumhuriyet kurulduktan sonra çıkartılan bir takım kanunlar ve TBMM'de yapılan konuşmalardan, nüfus artışını destekleyen eğilimlerin olduğunu ortaya koymaktadır. 1965 yılından sonra ise nüfusu azaltmaya yönelik kanunların çıkarıldığı görülmektedir. Cumhuriyet döneminde kalkınma planlarında nüfusun önemi, sonraki konularda daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. Şimdi Türkiye'de uygulanan nüfus politikalarının siyasi, ekonomik ve sosyal yönlerine göz atalım.

4. Nüfus Politikasının Siyasi Yönü

Cumhuriyet'in kurulmasından önceki dönem, yaşanan savaşların yıkıcı etkisi nedeniyle ülke nüfusunun ciddi bir azalma yaşadığı dönemi ifade etmektedir. 1912 yılında Balkan savaşları ile başlayan, Birinci Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşını kapsayan ve uzun süren bir savaş döneminin doğal sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu savaşların etkisiyle verilen büyük kayıplardan dolayı nüfusun arttırılması önemli bir amaç olarak görülmüş, bu yönde çeşitli önlemler alınmıştır. (Başar, 2010: 29) Bu dönemin ardından ilk olarak nüfusun arttırılmasına yönelik politikaların oluşturulması gündeme gelmişti. Bu doğrultuda 1920'li yıllarda gerçekleştirilen ilk uygulama olarak çocuk düşürmeyi kolaylaştıran ya da çocuk sahibi olunmasını engelleyici çeşitli araç ve gereçlerin Türkiye'de satışı yasaklanmış, çocuk düşürme veya çocuk düşürmeye yardımcı olma (kürtaj) eylemleri ile daha sonrasında gebelik oluşmasını önleyici bilgilerin yayımlanması kanunlarla suç kapsamına alınmıştır. Cumhuriyet döneminde, Atatürk'ün nüfusla ilgili düşünceleri de bu konuyu destekler niteliktedir. Atatürk 1 Mart 1922'de nüfus hakkındaki görüşünü şu şekilde beyan etmiştir: “ *Genel sağlık konusunda takip ettiğimiz gaye şudur: Milletimizin sıhhatinin muhafaza ve takviyesi, nüfusun çoğaltılması, hastalıkların ortadan kaldırılması, bu suretle milletin dinç bir beden olarak yetiştirilmesi...*” ve yine 1924'de “*nüfusumuzun muhafaza ve çoğaltılması gagesine ehemmiyetle dikkatlerinizi çekerim. Asil ve verimli olan Türk Milleti'nin sağlıklı bir hayat şartına sahip olunca Türk vatanını suretle dolduracak ve şenlendirecek kuvvette olduğuna kimsenin şüphesi yoktur.*” demeçleri Cumhuriyet hükümetlerinin ana politikası olmuştur. 1934 yılında Nüfus Komisyonu'nun hazırladığı raporda, nüfus artışının sağlanması için alınacak tedbirlerden biri olarak da bekârlardan vergi alınmasının düşünüldüğüne yer verilmektedir. 1931'lerde Türkiye'de anne ve

çocuk sağlığının nüfus planlanması bakımından ele alındığını, 1932 yılında bir nüfus komisyonu kurulup 2 yıl çalışmasını sürdürerek bir rapor düzenlendiğini ve bu raporun da 1934 yılında yayına konulduğu belirtiliyor. Memleket dahilinde evliliğin çoğalmasına mani olan iktisadi, sosyal, sıhhi ve diğer sebepleri arayarak nüfusun çoğaltılması için kanuni, idari ne gibi tedbirler alınması gerektiğini, bekarlık vergisinin fayda ve zararları raporda bildirilmiştir. 1950 sonrası döneminde de nüfusun artırılması politikasından vazgeçilmediği görülmüştür. Nitekim, 1946 yılında Demokrat Parti'nin programında nüfus artırılması görüşlerine yer verilip, programının 88. maddesinde “*yurttaşların kemiyet ve keyfiyet bakımından gelişmesine ait tedbirleri içine alacak geniş bir nüfus siyasetinin tespit ve takibini lüzumlu görüyoruz.*” ifadesi yer almıştır. Programın maddesi uygulamaya geçirilmiş, evlenme yaşı erkene alınarak valiliklere nüfus artırma politikasına yardımcı olmak üzere kamu sağlığı ile ilgili tedbirler almak ve ücretsiz doğum evleri açmak yetkileri verilmiştir. Altı veya daha fazla çocuklu annelerin para ile yada altın madalya ile ödüllendirilmeleri, yurt dışından gelecek göçmenlere geniş imkanlar tanınmasını, ceza kanunlarına ‘ırkın devamı ve tümlüğü’ ifadesi konulacağı bilgilerine yer verilmiştir. (Tercüman, 13 Ekim 1980: 12) Yani gebeliğe karşı hareketliliğin cezai yaptırımlarla karşılık bulduğu bu dönemde ayrıca çocuk sahibi olmayı özendirme amacıyla da beşten fazla çocuk sahibi olan aileler 1950 yılına kadar yol vergisinden muaf tutulmuşlardır. (Semiz, 2010: 421) Ülkemizde 1950’li yıllar içerisinde gerçekleştirilen ve *nüfus patlaması* olarak adlandırılan bu dönem aynı zamanda yasal olmayan yollarla gerçekleştirilen kürtajların artmasına da neden olmuş⁶; bu durum ülkede pek çok annenin ölümüne yol açarak, konu ile ilgili rakamların çoğalmasını; nüfus konusunun da yeniden politik anlamda tartışılmasını gündeme getirmiştir. (Bayat, 2010: 38)

Ülkemizde nüfusun arttırılmasına yönelik gerçekleştirilen çabalar, aksi hali cezai müeyyidelerle sağlanmaya çalışılsa da, 1960’lı yıllar itibariyle başlatılan kalkınma planı dönemlerine kadar net ve sistemli bir nüfus politikası olduğu söylenemez. (Boylu, 2010: 15) Ancak bu yıllardan itibaren tıp alanında kaydedilen ilerlemeler ile birlikte, çocuk ölümlerindeki azalma gibi unsurlarla hızlı bir nüfus artışının sağlandığı dönem başlamıştır.

1960’larda Türkiye’de nüfus politikası alanında bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında yeni bir nüfus politikasından bahsedilirken, 1968 yılında uygulamaya konulan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ise, konuya yaklaşım açısı değişerek, nüfus planlaması deyiminin yerini aile planlaması deyimine almıştır. Öte yandan 1973-1977 devresinde uygulanan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda nüfus konusundaki yaklaşım biraz daha farklılaşmış; hızlı nüfus artışı toplumun uzun dönemde çözümlenmesi gereken sorunları arasında kabul edilerek, yine de konuya ilişkin bir politika veya önleme rastlanılmamıştır. (Başol, 1984:27) 4. Beş Yıllık

⁶Konu ile ilgili olarak yapılan bir araştırma, anne ölümleri ile ilgili olarak, istenmeyen gebeliklerin önlenmesi için yasal olmayan yollara başvurmak zorunda kalan köylerde yılda yaklaşık on iki bin kadının hayatını kaybettiği Devlet Planlama Teşkilatı tarafından 1963 yılında yayınlanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda açıklanmıştır.

Kalkınma Planında; yani 1978- 1983 yılları arasındaki dönemde, devlet yöneticilerimiz özellikle de Sağlık Bakanlığı, çocuk sayısında rakam zikretmeye başlamış, ideal çocuk sayısının 2 olacağını belirtmiş ise de, yine de belirgin bir aile planlaması uygulaması dile getirilmemiş, ayrıca 1983 yılında nüfus planlamasıyla ilgili 2827 nolu Kanun yürürlüğe girmiştir. (Doğan, 2011: 301)

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında (1985- 1989) ülkemizde yıllık nüfus artış hızı 1985-1990 döneminde düşüşe geçmiş, daha önceleri yapılan çalışmalar olumlu sonuçlar vermeye başlamış, aile sağlığı konusunda tedbirlerin artırılması ve güçlendirilmesi görüşü devam etmiştir. (Doğan, 2011: 302) Türkiye Devleti bu planla birlikte 9. Beş Yıllık kalkınma planı da (2007-2013) dâhil olmak üzere nüfus konusunda hedef aldığı politikaları daha fazla güçlendirerek sorunları gidermeye çalışmıştır.

5. Nüfus Politikasının Sosyal ve Ekonomik Yönü

Bir ülkenin kalkınması ve çağdaş uygarlık seviyesine çıkmasında bir takım planlama ve yatırımların yapılması lazım gelmektedir. Farklı yaş grupları, cinsiyet ve diğer özelliklerdeki nüfusun istekleri, ihtiyaçları ve kabiliyetlerinin bilinmesi hazırlanacak planlarda dikkate alınması gerekli bir konudur. Yani nüfusun geçmişteki mevcut nüfus bilgilerini elde etmeden, gelecekteki ihtiyaçlarını belirlemek ve ekonomik kalkınma planlarını hazırlamak mümkün değildir. (Şahin, 2007: 28)

Hızlı nüfus artışını hedef alan Türkiye'nin ilk nüfus politikası amacı iki ekonomik nedene dayanıyordu. Birincisi; Türkiye'nin boş duran tabii kaynaklarını işletmek, uygulanan tekniği modernleştirmek; ikincisi ise, hızlı çoğalma ile ülkedeki sosyal iş bölümü ve ihtisaslaşmayı sağlamak idi. (Başol, 1984:29) 1963 yılı itibariyle Türkiye Cumhuriyeti'nde kalkınma planları çerçevesinde alınan kararlar uygulanmaya başlanmıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda hızlı nüfus artışının milli gelir artış hızının önünde olması nedeniyle meydana gelecek ekonomik sorunları önleme ve hızlı gelişmeyi sekteye uğratacak hızlı nüfus artışını daha da düşürerek söz konusu ekonomik konulara çözüm bulmak amacını taşıyan bir nüfus politikası izlenmiştir. (T.C. Devlet Planlama Teşkilatı, 1963: 526) Öte yandan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da aynı politikanın izlendiği görülmektedir. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise; konunun uzun dönemde çözümlenmesi gereken bir sorun olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca, zamanla değişen ve gelişen sosyo-ekonomik yapıyı yüksek doğurganlığın etkileyeceği görüşüne yer verilmektedir. (Başol, 1984: 29)

1974 yılında Bükreş'te toplanan Dünya Nüfus Konferansı'ndan sonra konuyla ilgili görüşler değişmeye başlamış; bu konferansta, nüfus politikalarının, özellikle doğurganlığı azaltıcı ve nüfus artış hızını azaltıcı politikaların ancak yoğun kalkınma çabaları ile birlikte uygulanırsa başarılı olabileceği ortaya konmuştur. Bu durum 1984 Meksika Dünya Nüfus Konferansı'nda da benimsenmiştir. Bu konferanslarda, kalkınma stratejilerinin sadece kişi başına düşen gelir artışını hedeflemek yerine, nüfusun genel refah düzeyini artırmayı da hedeflemeleri gerektiği belirtilmiştir. Kalkınmanın önündeki

engelin nüfusun büyüklüğü değil, kaynakların dengesiz dağılımı ve kullanımı olduğu gösterilmiştir. Bu görüş çerçevesinde nüfus politikası tanımı “iktisadi, sosyal ve demografik hedeflere ulaşmak için demografik değişkenleri, nüfus büyüklüğünü, dağılımını, artışını ve diğer niteliklerini etkileyen tedbir ve programların tümü” biçiminde genişletilmiştir. (Devlet Planlama Teşkilatı, 1975: 281)

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1985- 1989) Sosyo-ekonomik alanda bir önceki döneme göre nüfusun demografik yapısında az da olsa gelişme görülse de, temel ilkenin nüfus kalitesinin yükseltilmesi olduğu belirtilmiş; ancak bu dönemde görülen gelişmeler ülkemizin her tarafında homojen olarak hissedilmemiştir. Kırsal yerleşmelerde sıkıntılar aynı oranda devam etmiştir. (Devlet Planlama Teşkilatı, 1975:353)

Diğer taraftan 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1990- 1994) Yüksek nüfus artışının istenen ekonomik büyüme ve sosyal gelişmeyi engellediği görüşünden hareketle, nüfus artış hızını azaltmaya yönelik politika ve programların daha da etkinleştirilerek uygulanması öngörülmüştür. 7. ve 8. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında da bir önceki planda hedeflenen planlar esas alınmıştır. Son olarak 9. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (2007- 2013) Ülkemizin nüfus artış hızının azaltılması yönündeki politika devam etmekte olup, ülke genelinde hızlı nüfus artışının neden olduğu olumsuzluklar azalmasına rağmen, istihdamın artırılması ve işsizliğin azaltılması ile eğitime ilişkin sorunlar çözülememiş ve eğitim-istihdam arasındaki ilişki yeterince kurulamamıştır. (Resmi gazete, 1 Temmuz 2006: 37)

6. Sonuç

Ülkemiz, Cumhuriyetin ilan edilmesi ile yaşadığı rejim değişikliği ardından da uzun yıllar boyunca devam etmiş olan savaşların izlerinin silinmesi ile birlikte beş yılda bir oluşturulan ve ekonomik kalkınma stratejilerinin belirlendiği kalkınma planlarını ilk olarak 1963-1967 yıllarını kapsayacak şekilde yürürlüğe koymuştur. *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*⁷ adı verilen bu planda nüfus artışı ilk kez bir sorun olarak değerlendirilmiş ve nüfus artış hızının %7 oranında seyretmesi planlanan ekonomik büyüme hızını % 4 düzeyine çektiği belirtilerek doğurganlık oranının azaltılmasına yönelik düzenlemelere başlanması gereği bildirilmiştir. (Takım, 2011:157)

Planda, nüfus artışının haklı gerekçelerle özendirildiği yılların aksine nüfus planlamasına yönelik yasaklara dair düzenlemelerin yeniden oluşturulacak bir kanun ile yapılacağı da bildirilmektedir. Bu doğrultuda gerçekleştirilen ilk eylem ise 1965 yılında yürürlüğe konulmuş olan Nüfus Planlaması Hakkında Kanun⁸ olmuştur.

⁷Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 16.10.1962 tarih ve 77 Sayılı Uzun Vadeli Planın Yürürlüğe Konması ve Bütünlüğünün Korunması Hakkındaki Kanun hükümleri gereğince TBMM tarafından onaylanarak, 01.03.1963 tarihinde yürürlüğe girmesine karar verilmiştir.

⁸557 Sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun, 11976 Sayı ve 10.04.1965 tarihli Resmi Gazete' de yayınlanmasının ardından yürürlüğe konmuştur. 554 Sayılı Nüfus Planlaması Hakkındaki Kanun 1983 yılında değiştirilmiş, yerine daha liberal ve geniş kapsamlı bir kanun getirilerek, 10 haftaya kadar

Kanunda nüfus planlaması; *ailelerin istedikleri zaman ve sayıda çocuk sahibi olması* olarak tanımlanmış ve bununla ilgili eğitici tedbirler ile gebelik önleyici tedbirlerden bahsedilmiştir.

Takip eden yıllarda oluşturulan diğer kalkınma planlarında ise:

- Nüfus artış hızının ekonomik yönden gelişimin etkilenmeyeceği seviyede devam etmesi ve beraber nüfusun niteliğinin de güçlendirilmesi gereği ile
- Nüfusa yönelik politikaların sadece doğum, göç ve ölümleri kapsayan dar alanda değil, aile planlaması ve ana-çocuk sağlığı gibi unsurların da dâhil edilerek birlikte değerlendirilmesi gereği (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı:2vd),
- Nüfusun nitelik ve nicelik yönünden yaşadığı değişimler ile sağlık koşullarındaki iyileşme, eğitim seviyesindeki yükseliş, iktisadi ve sosyal alanda yaşanan değişimlere bağlı olarak ölüm sayısının azalması, ailelerin yapısındaki değişim [kalabalık aile yapısından çekirdek aile yapısına geçiş] ve kadının iş hayatına atılması ile değişen rolleri gibi nüfus artış hızında azalmaya imkân verecek unsurların gündeme gelmesi (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı:2vd),
- Nüfus sorununun birbirleriyle etkileşim içerisinde olan demografik unsurlar ile toplumsal ve iktisadi unsurlar arasındaki dengenin bozulması sebebiyle gerçekleşen toplumsal sorunların temelini oluşturmasından kaynaklı olarak bir sonraki yıl kalkınma planından itibaren nüfus sorununun ekonomik ve toplumsal politikaların bir uzantısı olarak ele alınacağı (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1979:3),
- Önceki yıl yayınlanan kalkınma planında da belirtildiği gibi, beşeri kaynakların kalkınmada en önemli yerlerden birine sahip olduğu gerekçesiyle; nüfusa yönelik sağlık, eğitim, beslenme, vb. konularında imkânların artırılması ile ana-çocuk sağlığının iyileştirilme ve korunmasının sağlanabilmesi için “aile hizmetlerinin diğer sağlık hizmetleri ile bütünleştirilmesi” (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1974:151vd), unsurları yer almıştır.

İlki 1963 yılında oluşturulan ve ilerleyen beşer yıllık süreçlerde gerçekleştirilmesi hedeflenen kalkınma planları genel olarak incelendiğinde; önceleri ülkenin içinde bulunduğu siyasal ve toplumsal durumlar ile ilişkili olarak nüfus artışının sağlanması için oldukça sert tedbirler alınmasına rağmen ilerleyen yıllarda artışın sağlanması ile nüfusa yönelik politikalar değiştirilmiştir. Ancak bu politikalarda değişen sadece nüfus artışına yönelik çabalar değil, nüfusa bakış açısı ve nüfusa yönelik değerlendirilmelerde de dikkat çekici bir değişimin yaşandığı gözlenmektedir. Bu doğrultuda, özellikle IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda nüfusun nicel yapısı kadar nitel yapısına da önem verilmeye başlandığı, hatta nüfusun diğer politikalara etkisinin önemi sebebiyle özellikle ekonomi ve toplumsal politikaların bir uzantısı olarak değerlendirileceği açıklanmıştır. Dolayısıyla nüfusun siyasi güç, üretim ve buna bağlı olarak kalkınma için

gebeliğin, çeşitli sebepler ile sonlandırılması ile gönüllü cerrahi kısırlaştırma yöntemlerinin kullanılması serbest bırakılmış, Aile Planlamasını destekleyen bilinçlendirme kampanyaları başlatılmıştır.

gerekli bir araç olarak değerlendirildiği dönemden, sağlık, eğitim, refah düzeyi, vb. ihtiyaçlarının karşılanabilmesi amacıyla çalışmaların sürdürüldüğü günümüze kadar geçen sürede nüfus politikalarının çok daha insancıl bir yapıya sahip olduğunun söylenmesi mümkündür

Kaynakça

- Aşıkçı Çevik, N. (2007). *Denizli 1831 Nüfus Sayımı Grup Biyografisi (Prosopografisi)*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir
- Başar, E. (2010). *Demografiye Giriş*, Gazi Kitapevi, Ankara
- Başol, K. (1984). *Demografi "Genel ve Türkiye"*, İzmir
- Bayat, D. (2010). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Nüfus Sorunu ve Türkiye Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Behar, C. (1996). *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927*, TC Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Tarihi İstatistikler Dizisi, Cilt:2, DİE Matbaası, Ankara
- Boylu, E. (2010). *Türkiye'de Hızlı Nüfus Artışı ve İstihdam Sorunları*, Yüksek Lisans Tezi Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Çakır, C. (1998). *Ekonomik Hesaplamalarda Bir Birim Olarak Aile*, TC Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Başbakanlık Basımevi, Ankara
- Çakmak, F. (2007). *Atatürk Döneminde Türkiye'nin Nüfus Politikası*, Yüksek Lisans Tezi Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir
- Çavuşoğlu, H. (2007). Yugoslavya ve Makedonya Topraklarında Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri, *Bilig Dergisi*, sayı:41, s.123-154
- Çimen, A. (2012). Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14/3, s.183-216
- Diñç, G. (2007). Cumhuriyet'in İlk Nüfus Sayımına Göre Antalya'nın Demografik Yapısı, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 12 , s.65-87
- Doğan, M. (2011). Türkiye'de Uygulanan Nüfus Politikalarına Genel Bakış, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı: 23, s.293-307
- Elibol, N. (2007). Osmanlı İmparatorluğunda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, C:12, Sayı:2, s.135-160
- Gökçe, T. (2005). Osmanlı Nüfus ve İskan Tarihi Kaynaklarından "Mufassal-İcmal" Avarız Defterleri ve 1701-1709 Tarihli Gümölcine Kazası Örnekleri, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C:20, sayı:1, s.71-134
- Günaydın, S.F. (2011). *1831 Sayımına Göre Ordu Merkez Kazası Nüfusu*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu
- Köse, M. (2010). *1927 Nüfus Sayımı ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon

- T.C. Devlet Planlama Teşkilatı, Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl 1963-1967), Ocak 1963
- Devlet Planlama Teşkilatı, 1975 Yılı Programı, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1975
- T.C. Devlet Planlama Teşkilatı, Kalkınma Planı (Altıncı Beş Yıl 1990-1994), Yayın no: DPT: 2174
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Dördüncü Beş yıllık Kalkınma Planı 1979-1983, Ankara, Nisan 1979
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Beşinci Beş yıllık Kalkınma Planı 1979-1983, Ankara, Nisan 1974
- Semiz, Y. (2010). 1923–1950 Döneminde Türkiye’de Nüfusu Arttırma Gayretleri ve Mecburi Evlendirme Kanunu (Bekârlık Vergisi), *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:27, Konya, s. 423-467
- Serper, Ö. (1980). *Demografiye Giriş*, Filiz Kitabevi, İstanbul
- Tabakoğlu, A. (2010). *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul
- Şahin, S. (2007). *Geçmiş Günümüz ve Gelecekte Nüfus Gerçeği*, Gazi Kitapevi, Ankara
- Takım, A. (2011). Türkiye’de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları, *Maliye Dergisi*, Sayı:160, s.154-176
- Tamer, A. Çavlin Bozbeyoğlu, A. (2004). 1927 Nüfus Sayımının Türkiye’de Ulus Devlet İnşasındaki Yeri: Basında Yansımalar, *Nüfusbilim Dergisi*, Sayı: 26, s.73-88
- Yakar, M. (2012). İç ve Dış Göçlerin Kırsalda Nüfusun Yaş Yapısına Etkisi: Emirdağ İlçesi Örneği, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, Sayı:2, Cilt:10, s. 129-149
- Yücekaya, H. (2004). *1830 Nüfus Sayımında Ayaş Köyleri ve Kasabaları*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale
- Yüceuluğ, R. *Demografi*, D.İ.E. Eğitim Merkezi Yayınları
- Yüksel, H. (2006). Osmanlı’da Modern Anlamda Yapılan İlk Nüfus Sayımına Göre Divriği’nin Demografik Yapısı, *Nüfusbilim Dergisi*, C: 28, s.73-89